

Тетяна АЛЕКСАНДРОВИЧ
(Черкаси, Україна)

СИСТЕМА ОБРАЗІВ У ТРАКТАТІ ГЕРАСИМА СМОТРИЦЬКОГО «КЛЮЧ ЦАРСТВА НЕБЕСНОГО»

Працюючи над літературним твором, кожен письменник намагається донести до читача власні думки, сподівання, розкрити потаємні мрії. У цьому йому (автору) допомагають художні засоби, композиція та сюжет, вдало обрана тема та рівень опрацювання проблем, а також образи. Саме завдяки вдало підібраним образам, що сприяють глибокому розкриттю основного змісту твору, письменник може змусити читача співчувати, страждати чи радіти разом із героями. Саме такими є образи, створені Г. Смотрицьким на сторінках трактату «Ключ царства небесного».

Одними із перших образів, з якими зустрічається читач на сторінках «Ключа царства небесного» Герасима Смотрицького, є образи князів. Так, ще перша передмова твору присвячена княжичу Олександру Костянтиновичу Острозькому, оскільки лише він із синів Костянтина Острозького не змінив православної віри. Саме Олександра письменник вважає нащадком князя Володимира: «Таким благословенням пошанував та наділив Бог того великого Володимира, який преславно й вельми чудовно хрестив Руську землю, чесна лінія церкви та роду його й донині не перервалася» [3, 340]. Тому автор бачить у постаті княжича «опору православ'я, застерігає його від хиткості в вірі» [2].

Безпосередньо з образами князів пов'язані жіночі образи, зокрема Єви. Спокусу ересі й хитання у вірі героїні порівнює з підступами райського змія [2]: «До того ж лихі тії змієподібні шептальці, яким наші Єви вільно нахилиють вухо, показують їм гарні зовні і словесно яблучка, а при них можливість і славу цього світу» [3, 341]. І тут же автор веде мову про Адама: «Через що вже й Адами даються зводитися, тобто за молодими й старі починають блудити і через таку несталість предків усіх неважать» [3, 341].

Критично ставиться Г. Смотрицький до спроб жінок осягнути глибини Святого Письма: «До того не тільки чоловіки, але й деякі із білих голів бажують відати глибини письма, таємниці догматів церковних, а їм ліпша була б куделя із веретеном, аніж те, що написане пером» [3, 341].

Письменник вважає, що їм (жінкам) краще личитиме хатня робота: «Призвоитша бы куделя з веретеном, а ніжєли тоє, што писано пером» [Цитата за 5, 272].

Наскрізнам у «Ключі царства небесного» є образ Б. Гербеста, автора книги «Wiary Kosciola Rzymskiego wywodu», яка й стала чи не основною причиною написання трактату Г. Смотрицького. Протягом усього «Ключа царства небесного» письменник полемізує «щодо примату папи римського, твердить, що джерелом ересей було Західне християнство, а Східне залишилося вірним переданням та вченню отців церкви» [4, 195–196].

Серед біблійних постатей найчастіше можна зустріти висловлювання Соломона як ототожнення мудрості при вирішенні суперечливих питань щодо віри й Мойсея як найкращого знавця законів Божих. Зокрема, боронячи православну віру від зазіхань на неї католиків, через слова Мойсея піддає сумнівам висловлювання Бенедикта Гербеста на адресу православної церкви: «А цей знову, тепер третій закон, від кого подано, хто відає, як цього законодавця назвати, коли він не від Мойсея ані від Христа» [3, 355].

Звертаючись до образів апостолів як носіїв християнських цінностей, Г. Смотрицький найчастіше посилається на висловлювання Петра і Павла. Так, підкреслюючи необхідність

захищати віру православну, письменник вкладає у уста апостола Павла таку думку: «Бо чим далі будете мовчати, тим тих шкідливих новин буде більше являтися» [3, 343].

Умовно можна об'єднати в одну групу образів представників духовенства, куди відносяться отці церкви, патріархи, папи римські. Серед отців церкви найчастіше Г. Смотрицький згадує Василя Великого, Григорія Богослова, Івана Золотоустого, Атанасія, Кирила Дамаскина як світильників віри, непорушних стовпів церкви [3, 347].

В окрему збірну групу можна виділити образи пап римських. Оскільки трактат «Ключ царства небесного» є відповіддю на критику Б. Гербеста щодо православної церкви та її духовенства, то основна думка Г. Смотрицького в підході до розкриття образу папи римського є праведність його вчинків: «Бо коли поміж десяти чинів ангельських знайшовся злий, а поміж дванадцяти осіб апостолів знайшовся недобрий, то щоб поміж кількохот римських пап не мав бути жоден злий та еретик – це є річ неподібна» [3, 348]. Як і реформатори, письменник обстоював «рівні відносини між віруючими у ранньохристиянську епоху, гостро критикував католицьку церкву, на вершині якої стоїть уподобаний до Бога, відірваний від пастви і навіть від інших ієрархів своєї церкви папа» [1, 7–8].

Найчастіше серед очільників католицької церкви письменник згадує папу Григорія у зв'язку з прийняттям ним нового календаря, проти якого виступає автор.

Окрему групу складають філософські образи (кругообігу, вогню, постаті самих філософів тощо). Ведучи мову про неперервність життя, його взаємозв'язок з минулим і майбутнім, Г. Смотрицький зазначає: «Мало не всі речі, створені від початку світу за предивним улаштуванням їхнього Творця, мусять переходити одні за другими та й гинути. Одні в одному крузі року, інші в кількох, ще інші в кількох десятках аж до ста. Але ество їхня чи натура не гине, бо подібне минулому виростає й одне від другого народжується» [3, 339].

Проаналізувавши вищезазначені образи, можна впевнено сказати, що їх підбір пов'язаний із розкриттям авторського задуму – захистом православної віри. Кожен образ Г. Смотрицького ретельно продуманий, відшліфований, логічно вплетений у канву твору. Думки та діяння образів «Ключа царства небесного» змушують читача зазирнути у власний духовний світ, щоб зрозуміти – наскільки він готовий захищати рідний край, віру, бути активним членом суспільства. Адже справжня людина, на думку Г. Смотрицького, – це вільна, талановита, мужня особистість, котра позбувається усього суєтного, гріховного, спокусливого, і підпорядковує свою діяльність внутрішній духовній суті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О.Г. Ідеї гуманізму і реформації у творах Герасима Смотрицького і Христофора Філалета // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 37(1). – С. 3–9.

2. Ісіченко І. «Ключ Царства Небесного» і «Календар римський новий» Герасима Смотрицького // Курси лекцій. Історія української літератури Х – XVI ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bishop.kharkov.ua/kursi-lekcij/istoria-istoria-ukraienkoie-literaturi-h-xvi-st/tema-8-mizkonfesijna-polemika#_Toc375561797

3. Слово многоцінне. Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV–XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI–XVIII століття). В 4-х кн. – К.: Аконіт, 2006. – Кн. 1. Література епохи Ренесансу (Друга половина 15–16 ст.). Література раннього Бароко (80-ті роки 16 ст. – 1632 рік) / [упоряд.: В. Шевчук, В. Яременко]. – С. 339–359.

4. Ткачук Р. Джерела полемічної літератури кінця 16 – початку 17 століть // Антипролог: Збірник наукових праць, присвячених 60-річчю члена-кореспондента НАН України Миколи Сулими. – К.: ВД «Стилос», 2007. – С. 183–199.

5. Шевченко В.В. Православно-католицька полеміка та проблеми удійності в житті Руси-України доберестейського періоду. – К.: Преса України, 2002. – 416 с.